

MÉS ENLLÀ DE LA REALITAT

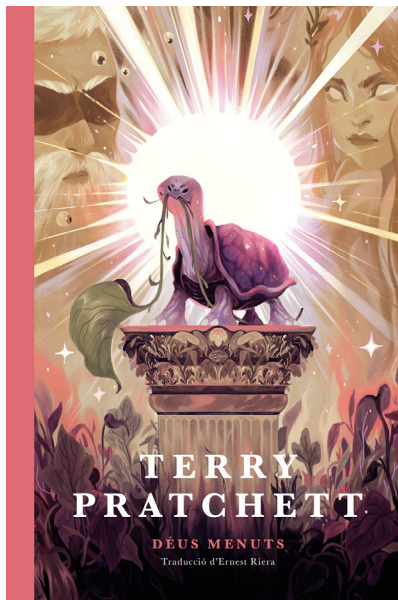
Miquel Codony

crític literari i especialista en gèneres fantàstics

Un recorregut pels últims quinze anys de literatura juvenil de fantasia

Ara fa prop de quinze d'anys que Josep Maria Aloy va fer la seva valoració de la producció de literatura infantil i juvenil en català, cobrint el període entre 1982 i 2007. En aquell article, el crític passava revista a la trajectòria d'aquesta literatura i assenyalava la dificultat d'analitzar un camp, el de la literatura infantil i juvenil, que s'havia vist desbordat tant pel nombre com per la tipologia de publicacions (Aloy, 2007). Aloy parla del notable increment en el nombre d'escriptors i escriptores, d'una banda, i d'un increment no menys espectacular en la quantitat d'editorials que inclouen la literatura juvenil dintre dels seus catàlegs, reflex de canvis similars en el panorama editorial dels països occidentals. Aquesta eclosió porta, de forma gairebé inevitable, a una ampliació del tipus de propostes literàries adreçades als joves i a una renovació de la literatura infantil i juvenil.

En aquest article prendré com a any d'inici per a la nostra revisió el final del treball d'Aloy, i acotarem l'àmbit d'interès a una temàtica concreta: la literatura fantàstica juvenil. De fet, al final del seu article, abans de la seva relativament agredolça conclusió, Aloy identifica, precisament en la literatura fantàstica (en concret, en la saga de Harry Potter, escrita per J. K. Rowling), el fenomen que posa en qüestió moltes de les troballes de les darreres enquestes sobre hàbits de lectura dels infants i joves: si el producte (sí, producte) els sembla atractiu, (1) els joves llegeixen encara que els llibres siguin llargs; (2) llegeixen en-

cara que la sèrie, o saga, estigui formada per múltiples volums, i (3) fins i tot rellegeixen per tornar a submergir-se en mons literaris absorbents. Des del 1999, any de publicació de la primera edició en català de *Harry Potter i la pedra filosofal*, la quantitat de novel·les adreçades a un públic juvenil dintre de qualsevol dels gèneres fantàstics ha crescut exponencialment (Villarroya Planas, 2020), com ha passat amb altres franges d'edat i seguint un paral·lelisme, no sabem si amb relació de causalitat, amb altres canals de ficció (sèries de televisió, cinema, còmic, *anime*, videojocs...) propers al públic juvenil. Més de vint anys després,

sembla una bona oportunitat per passar revista a la manera com ha evolucionat el món de la literatura juvenil en català en el context d'un aparent ressorgiment de la literatura fantàstica (Martí, 2021). En aquest sentit, recomanem també llegir la trilogia d'articles «Ciència-ficció i fantasia a les aules» que Daniel Genís va escriure per al web *El Biblionauta* (Genís, 2018a, 2018b, 2018c) i el seu llistat d'obres recomanades per a diferents nivells educatius.

Particularitats i potencialitat del fantàstic

D'un temps ençà s'està constatant als mitjans de comunicació un augment significatiu del nombre d'editorials, especialitzades o generalistes, que estan publicant, en català, obres fàcilment classificables dintre de la gran família dels gèneres fantàstics (Ba-

lagué, 2019). Editorials com Mai Més Llibres, Raig Verd, Males Herbes, Chronos o Obscura s'estan ocupant del fet que tant algunes de les obres clàssiques del gènere estiguin als prestatges de les nostres llibreries com d'identificar noves veus internacionals i obres originals en català que no fan més que enriquir la diversitat de temes i enfocaments de la literatura no realista a què els lectors tenen accés. A més, ho estan fent amb edicions dignes i traduccions de gran qualitat. Paga la pena destacar que, en aquest marc editorial generalista, s'inclouen títols amb fàcil cabuda dintre del fantàstic juvenil, com la majoria de llibres de

la saga de Discmón o la primera etapa dels llibres de Terramar, publicats per Raig Verd. Resulta simptomàtic que, des de la mateixa Raig Verd, s'hagi considerat adient la creació d'un segell, Indòmita Editorial, dedicat íntegrament a la literatura juvenil, i que amb la recent publicació d'*El castell ambulat*, de Diana Wynne Jones, apostin decididament pel fantàstic. Sembla legítim pensar que la receptivitat del conjunt de la població cap a un tipus d'històries més allunyades del realisme està augmentant, i tot i que és difícil identificar relacions de causalitat, també resulta complicat treure rellevància al context més ampli en què s'està produint aquest fenomen: l'element fantàstic està present en bona part de la producció de continguts i consum de narrativa en altres àmbits com l'audiovisual, inclosos no només el cinema i les plataformes de difusió domèstiques sinó el món dels videojocs i els còmics.

L'atractiu dels gèneres fantàstics per als públics més joves pot entendre's des de diferents vessants. D'una banda, la literatura de fantasia permet accedir a narracions imaginatives que donen accés a l'exploració de grans qüestions prescindint de limitacions de temps o espai, o de tantes altres que imposa la realitat. Això permet crear escenaris con-

vinents i atractius en què representar qüestions de gran amplitud (el bé contra el mal, per exemple, un tema clàssic de la fantasia), però també temes tan concrets o específics com la identitat sexual, els maltractaments (exemple: *Tèhanu*, d'Ursula K. Le Guin) o l'enfrontament a la pèrdua d'éssers estimats (exemple: *Un monstre em ve a veure*, de Patrick Ness). L'allunyament d'un context o escenari realista i la connexió amb la imaginació i el mite pot facilitar la immersió en la trama a través del desig d'explorar el món que s'està creant, i ajudar a desconectar alguns dels temes de fons de les seves associacions en la vida

real (per exemple: la reacció de famílies o amigats, o les conseqüències dels esdeveniments sobre la quotidianitat). En altres gèneres més propers a la ciència-ficció, sovint es produeix un fenomen que pot semblar contrari, però que té un resultat semblant: és la similitud amb la realitat quotidiana del lector, i el seu contrast amb els aspectes concrets que aporta l'element de ciència-ficció (el *novum*, l'element científicament o socialment versemblant que converteix el text en una obra especulativa) és el que obre la porta a parlar de temes que poden resultar rellevants o interessants per als adolescents. El terror, en canvi, té el potencial d'explorar narrativament pors personals que poden resultar difícils de mobilitzar en altres gèneres. Tot i que la seva aparició a les col·leccions de literatura juvenil és relativament menys freqüent que la d'altres gèneres, en podem trobar exemples notables com el *Thornhill* de Pam Smy, magníficament traduït per Marina Espasa i publicat a Blackie Books.

Tot això, és clar, amb el benentès que aquesta descripció de la fantasia i la ciència-ficció té un punt de reduccionisme, i que ni la fantasia té per què estar tan mancada de realisme (com passa amb les fantasies urbanes, ambientades al nostre món), ni la ciència-ficció

PREMIS, CONVENCIONS I FANDOM

Aquesta primavera dels títols de gènere en català s'ha vist acompanyada d'un augment de la quantitat d'espais que se'n fan ressò, tant de sectors de l'afició com de la premsa professional. Entre els primers trobem la Societat Catalana de Ciència-Ficció i Fantasia (SCCFF), organitzadora, entre d'altres, de les trobades CatCon, convencions de dos dies amb conferenciants nacionals i internacionals que apleguen molts dels aficionats al gènere. Durant les CatCon s'entreguen els premis Ictineu, que des del 2009 han premiat les millors obres de gènere publicades originalment en català o traduïdes. Un dels reptes que encara ha d'afrontar la SCCFF és acon-

seguir mobilitzar els sectors més joves del públic. La SCCFF també organitza les Tertúlies Catalanes de Ciència-Ficció, Fantasia i Terror, trobades freqüents i periòdiques que tenen lloc a tot el territori i que apleguen escriptors i lectors.

Una altra associació cultural molt activa és El Biblionauta, responsables del web del mateix nom i de la publicació de la revista anual *Freakcions*, entre altres activitats. El Biblionauta, a part de publicar articles dedicats a la literatura fantàstica juvenil amb regularitat, ha impulsat el premi de literatura fantàstica juvenil Alba, que en la seva edició més recent s'ha incorporat al premi de literatura organitzat pel 42: Festival

de Gèneres Fantàstics de Barcelona, organitzat per l'Ajuntament de la ciutat i comissariat per l'expert Ricard Ruiz Garzón. La literatura juvenil té un paper clau en aquest festival. Altres trobades amb capacitat de mobilització són el Festival Fancon, a Palau-solità i Plegamans, i el Soc Friki Soc Cultura a Figueres.

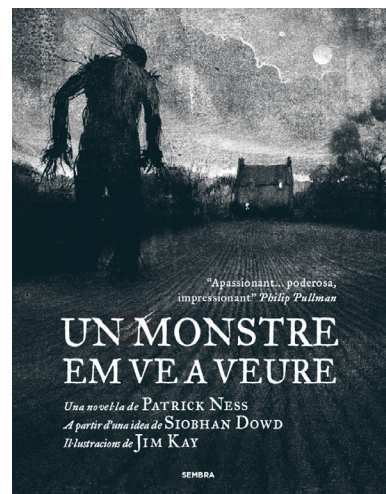
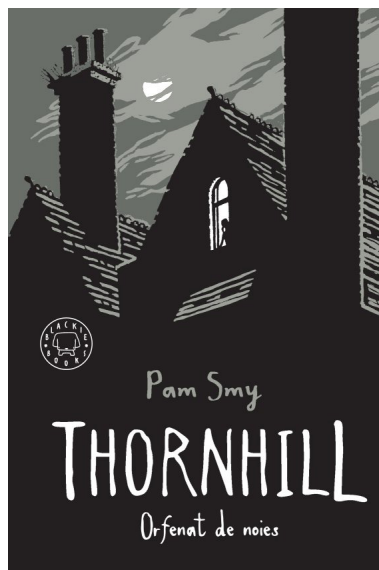
Des del punt de vista de la prescripció i la difusió també cal destacar els blogs *Les Rades Grises* o *La Biblioteca del Kraken*, per esmentar-ne només un parell. Entre els mitjans professionals destaca el programa de Ràdio Sabadell *Quimèric*, dirigit per la periodista Karen Madrid i espai d'actualitat imprescindible. •

M. Codony

... té per què recolzar-se tant en la nostra quotidianitat (com passa, per exemple, en les ficcions ambientades en planetes llunyans o en escenaris més propers a la *space opera*). En qualsevol cas, afegit al valor estètic, o lúdic, de les propostes del gènere quan està adreçat a públics joves, pot ajudar a entendre no només el seu atractiu per a lectors i lectores, sinó també el seu potencial com a literatura que pot ajudar a fomentar el pensament crític (Manresa Potrony, 2011).

Un dels fenòmens més habituals del gènere fantàstic, particularment en el vessant més juvenil, és la tendència a estructurar els mons de ficció en entregues o sagues. Més enllà de raons comercials evidents per actuar així, aquesta manera de fer és consistent amb l'hàbit de consum de narrativa dels més joves, especialment els àmbits televisiu i cinematogràfic. Els llibres de Harry Potter en són un bon exem-

ple, però no l'únic. N'hi ha prou amb fer una ullada als títols publicats durant el darrer parell de dècades per comprovar que la majoria formen part d'una sèrie: *La matèria obscura*, de Phillip Pullman; *La llar de miss Peregrine per a nens peculiars*, de Ransom Riggs; *Els jocs de la fam*, de Suzanne Collins; *Percy Jackson*

i els déus de l'Olimp, de Rick Riordan; *La guerra de les bruixes*, de Maite Carranza; *La llum d'Artús*, de Raimon Portell... són només alguns dels nombrosos exemples de sagues (Núñez & Muñoz, 2007), traduïdes o escrites originalment en català, que han estat ben rebudes pels sectors més joves del públic lector.

“ El terror té el potencial d'explorar narrativament pors personals que poden resultar difícils de mobilitzar en altres gèneres ”

En tots els casos (en alguns, com en l'obra de Riordan, de forma gairebé literal), l'estructura de saga juga a favor de la tendència dels lectors (també els adults) a crear mons ficticis i mitologies.

En aquest article hem mirat d'apuntar algunes de les raons que poden ajudar a entendre el lloc, amb les seves particularitats, que ocupa la literatura juve-

nil dintre d'un doble context de popularitat del conjunt dels gèneres fantàstics: d'una banda, l'enorme èxit comercial que aquests gèneres estan tenint en els àmbits audiovisuals, amb grans sagues transmèdia que creen mons compartits entre el cinema i les sèries de televisió. D'altra banda, el potencial dels gèneres no realistes, en la seva manifestació literària, per generar històries atractives que, gràcies a un procés de desfamiliarització, permeten parlar de temes amb els quals els lectors joves poden identificar-se sense perdre un sentit lúdic. Fora interessant, per complementar aquest text, analitzar el paper que tenen els canals de prescripció generats i gestionats pels mateixos adolescents que els porten a seleccionar uns títols o

altres, una qüestió que, probablement, guanyarà importància durant els propers anys. Ens referim a plataformes com Tiktok o Wattpad, on els joves es recomanen llibres (o, en el cas de Wattpad, els escriuen), i generen fenòmens lectors al marge dels canals formals més tradicionals. •

Bibliografia

- ALOY, J. M. (2007). Vint-i-cinc anys de literatura infantil i juvenil en català (1982-2007). *Faristol*, 59, 6.
- BALAGUÉ, S. (14 de juny del 2019). I la literatura fantàstica, què? *Nívol*. <https://www.nuvol.com/llobres/i-la-literatura-fantastica-que-61161>.
- GENÍS, D. (2018a, 3 de setembre). Ciència-ficció i fantasia a les aules (I). Els primers passos. *El Biblionauta*. <https://elbiblionauta.com/ca/2018/09/03/ciencia-ficcion-i-fantasia-a-les-aules-i-els-primers-passos/>.
- (2018b, 5 de setembre). Ciència-ficció i fantasia a les aules (II). Gaudir llegint a Secundària. *El Biblionauta*. <https://elbiblionauta.com/ca/2018/09/05/ciencia-ficcion-i-fantasia-a-les-aules-ii-gaudir-llegint-a-secundaria/>.
- (2018c, 7 de setembre). Ciència-ficció i fantasia a les aules (III). La dignificació del gènere en els estudis postobligatoris. *El Biblionauta*. <https://elbiblionauta.com/ca/2018/09/07/ciencia-ficcion-i-fantasia-a-les-aules-iii-la-dignificacio-del-genero-en-els-estudis-postobligatoris/>.
- MANRESA POTRONY, M. (2011). *Els hàbits lectors dels adolescents: Efectes de les actuacions escolars en les pràctiques de lectura*. Universitat Autònoma de Barcelona. <https://ddd.uab.cat/record/98719>.
- MARTÍ, V. (3 de novembre del 2021). *La literatura fantàstica en català s'enlaira amb noves editorials, autors i traduccions*. <https://www.ccma.cat/324/la-literatura-fantastica-en-catala-senlaira-amb-noves-editorials-autors-i-traduuccions/noticia/3125814/>.
- NÚÑEZ, E. M., & MUÑOZ, Á. S. (2007). La literatura juvenil y los mitos y sagas fantásticas en el contexto de las nuevas tecnologías del s. XXI. *Puertas a la lectura*, 19, 9-15.
- VILLARROYA PLANAS, A. (2020). *Estudis i recerca sobre edició i hàbits lectors a Catalunya (2018-2019)*. <http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/174956>.